

Počnimo od realnih činjenica: sedamdeset osam mi je godina. Za kog se vraga onda bavim pričom o mladosti? Čemu ta dodatna briga: da o njoj govorim, i to mladima? Zar nije na njima da govore o svom mladalačkom iskustvu? Da li ja to držim mudre lekcije, kao kakav starac što poznaje životne opasnosti i uči mlade da se čuvaju i da budu mirni, da puste svet da bude takav kakav je?

Možda će biti jasno – nadam se tome – da stvar stoji upravo suprotno. Da se mladima obraćam upravo povodom onoga što život može da ponudi, povodom razloga iz kojih neizostavno treba menjati svet, razloga koji, baš zbog toga, nameću preuzimanje rizikā.

Ali počecu iz poprilične daljine, jednom veoma poznatom epizodom koja se tiče filozofije: Sokrat, otac svih filozofa, bio je osuđen na smrt pod optužbom da »kvari omladinu«. Prva zvanična recepcija filozofije poprima formu jedne veoma ozbiljne optužbe: filozof kvari omladinu. Stoga ću, ako usvojim to stanovište, prilično jednostavno reći: moj cilj je da kvarim omladinu.

Ali šta znači »kvariti« [fr. *corrompre*], između ostalog i u duhu sudija koje su Sokrata osudile na smrt pod optužbom da kvari omladinu? To ne može biti »kvarenje« u značenju vezanom za novac [fr. *corruption*]. To nije »afera« u onom značenju u kojem novine danas govore o tome: neki ljudi su se obogatili koristeći svoj položaj u državnoj instituciji. To svakako nije ono što sudije zameraju Sokratu. Podsetimo se, naprotiv, jedne od zamerki koje je Sokrat upućivao svojim suparnicima što su ih zvali sofistima – zamerao im je upravo to što su plaćeni. On je, ako mogu tako da kažem, omladinu kvario besplatno, revolucionarnim predavanjima, dok su sofi-

stima masno plaćali za časove koje su držali, a koji su zapravo bili časovi oportunitizma. »Kvariti omladinu«, u Sokratovom smislu, stoga svakako nije stvar novca.

Nije tu reč ni o moralnom kvarenju, a još manje o onim više ili manje seksualnim aferama o kojima se danas govori u novinama. Naprotiv, kod Sokrata, kod Platona koji o tome izveštava – ili izmišlja? – može se videti Sokratovo stanovište, jedno naročito uzvišeno poimanje ljubavi, poimanje koje ljubav ne razdvaja od seksa, već je od njega postepeno određuje u korist neke vrste subjektivnog uspinjanja. Svakako da se u to uspinjanje može, pa čak i mora, krenuti u kontaktu sa lepim telima. Ali taj se kontakt ne svodi na seksualnu pobudu, jer je on materijalno uporište pristupa onome što Sokrat naziva idejom Lepog. Tako da je ljubav, na kraju krajeva, stvaranje jednog novog mišljenja, koje se rasplamsava ne samo iz seksualnosti, već i iz onoga što se može nazvati seksualizovanom-promišljenom ljubavlju. I ta je ljubav-mišljenje jedna od komponenti intelektualne i duhovne izgradnje sebe samog.

Konačno, kada filozof kvari omladinu, tu nije reč ni o novcu ni o užitku. A da li bi onda bila reč o kvarenju putem moći? Seks, novac, moć, to je neka vrsta trilogije, trilogije kvarenja. Reći da Sokrat kvari omladinu značilo bi reći da on u igru uvodi zavodljivost svog govora kako bi stekao moć. Filozof koristi mlade kako bi stekao moć, vlast. Mladi su tu da služe njegovoj ambiciji. S ovog bi stanovišta kvarenje omladine postojalo u smislu u kojem bi se njena naivnost ugradila u ono što bi se, zajedno sa Ničecom, moglo nazvati volja za moć.

Ali reći ću još jednom: naprotiv! Sokrat, u Platonovom viđenju, na sasvim eksplicitan način prokazuje upravo taj kvareći karakter moći. Moć je ona koja kvari, a ne filozof. Kod Platona postoji žestoka kritika tiranije, želje za moći, kritika kojoj se nema šta dodati, koja je u neku ruku konačna. Postoji čak i suprotno ubedenje: ono što filozof može da unese u politiku nipošto nije volja za moć, nego je indiferentnost.

Vidite, dakle, da se na kraju dolazi do poimanja filozofije kojem su ambicija i nadmetanje za moć potpuno strani.

S tim u vezi želeo bih da citiram jedan odlomak iz Platonove *Države*, u pomalo osobenom prevodu koji je moje

delo. Ako želite, možete ga pronaći u džepnom izdanju. Na korici se nalaze sledeće naznake: »Alen Badiju« (ime autora), a ispod toga, »Platonova *Država*« (naslov knjige) – tako da se ne zna ko je tu knjigu napisao. Platon? Badiju? Možda Sokrat, za koga se kaže da nije ništa napisao? Gord je to naslov, priznajem. Ali rezultat je možda knjiga koja je življa, pristupačnija današnjem mladom čoveku od strogog prevoda Platonovog teksta.

Ono što ću vam pročitati događa se u trenutku u kojem Platon postavlja sledeće pitanje: kakav je tačno odnos između moći i filozofije, između političke moći i filozofije? Tu se može shvatiti značaj koji on u politici pripisuje indiferečnosti.

Sokrat ima dva sagovornika, upravo dvojicu mladih ljudi, tako da se ne udaljavamo od naše teme. U Platonovoj izvornoj verziji to su dva momka, Glaukon i Adeimant. U mojoj verziji, očigledno modernijoj, to su jedan momak, Glauk, i jedna devojka, Amanta. Danas je najnormalnije da se, kada se govori mladima ili o mladima, među njih ravnopravno sa momcima ubroje i devojke. Evo dijaloga:

Sokrat: Ako za one na koje je došao red da obezbede jedan deo vlasti pronađemo život bolji od onoga što im ga nudi ta vlast, onda ćemo imati mogućnost postojanja prave političke zajednice. Jer na vlast će doći samo oni za koje bogatstvo nije novac, već ono što je potrebno za sreću: pravi život, pun bogatih misli. Ako, nasuprot tome, ka državnim poslovima hrle ljudi gladni ličnih povlastica, ljudi ubeđeni da je vlast uvek dobra za sticanje i uvećanje lične imovine, nikakva prava politička zajednica nije moguća. Ti se ljudi neumoljivo bore za vlast, a taj će rat, u kojem se lične strasti mešaju sa javnom moći, zajedno sa takmacima za najviše funkcije uništiti celu zemlju.

Glauk: Ogavnog li prizora!

Sokrat: No reci mi, znaš li za život što je kadar da izrodi prezir prema vlasti i državi?

Amanta: Naravno! Život pravog filozofa, Sokratov život!

Sokrat [oduševljen]: Ne preterujmo ni u čemu. Uzmimo zdra-

vo za gotovo da na vlast ne treba da dođu oni koji su u nju zaljubljeni. U tom slučaju, imaćemo samo rat takmaca. Eto zašto je nužno da se čuvanju političke zajednice jedan po jedan posvete oni iz ogromne mase ljudi koje ne oklevam da proglasim filozofima: indiferentni ljudi, ljudi koji instinktivno znaju šta može biti javna služba, ali znaju i da postoje mnoge druge počasti osim onih što potiču iz odlazaka u državne kancelarije, kao što postoji i život poželjniji od života političkih upravljača.

Amanta [mrljajući]: Pravi život...

Sokrat: Pravi život. Koji nikada nije odsutan. Ili nikada potpuno.

I eto. Filozofija, njena tema, to je pravi život. Šta je pravi život? Tako glasi jedino pitanje filozofije. I stoga, ukoliko neko i kvari omladinu, on to ne čini u ime novca, užitaka ili moći, već kako bi omladini pokazao da postoji nešto više od svega toga: pravi život. Nešto što vredi truda, radi čega vredi živeti i što daleko iza sebe ostavlja novac, užitke i moć.

»Pravi život«, podsetimo se, Remboov je izraz. Rembo [Rimbaud] je pravi pesnik mladosti. Neko ko stvara poeziju na osnovu svog celokupnog iskustva života što počinje. On je onaj koji, u trenutku očajanja, na srceparajući način piše: »Pravi život je odsutan«.

Filozofija nas uči, ili barem pokušava da nas nauči, upravo to da pravi život nije uvek prisutan, ali da nikada nije ni potpuno odsutan. Da je pravi život pomalo prisutan, to je ono što filozof želi da pokaže. Stoga kvari omladinu u smislu da pokušava da joj pokaže kako postoji lažni život, razoren život, a to je život promišljan i upražnjavao kao krvoločna borba za moć, za novac. Život svim sredstvima sveden na prosto i jednostavno zadovoljavanje osnovnih nagona.

U osnovi, veli Sokrat, a ja ga za sada samo sledim, treba se boriti za osvajanje pravog života naspram predrasuda, uvreženih ideja, slepog pokoravanja, neopravdanih običaja, neograničenog nadmetanja. U suštini, kvariti omladinu znači jednu jedinu stvar: potruditi se da se omladina ne vrati na već utrte puteve, da ne bude naprosto osuđena na pokoravanje

običajima polisa, da može nešto da izume, da predloži neki drugi smer u onome što se tiče pravog života.

Najzad, mislim da je polazna tačka Sokratovo ubedenje da omladina ima dva unutrašnja neprijatelja. Ti unutrašnji neprijatelji prete da je udalje od pravog života, da je spreče da u samoj sebi prepozna mogućnost pravog života.

Prvi neprijatelj bi bilo ono što bi se moglo nazvati strahom prema neposrednom životu, prema igri, užitku, trenutku, nekoj muzici, ljubavnoj avanturi, džointu, nekoj idiotskoj igrici. Sve to postoji, i Sokrat ne nastoji da to porekne. Ali kada se sve to nagomila, kada se gurne do vrhunca, kada ta strast uređuje život iz dana u dan, život zaustavljen u neposrednom vremenu, život u kojem je budućnost nevidljiva ili je barem potpuno neprozirna, onda to dovodi do neke forme nihilizma, neke forme poimanja postojanja bez ikakvog objedinjenog smisla. Život lišen značenja, te stoga nesposoban da traje kao istinski život. Ono što se u tom slučaju naziva »život« jeste vreme iseckano na bolje ili lošije trenutke, tako da, na kraju, jedino čemu se čovek može nadati od života jeste da će imati što je više moguće gotovo prihvatljivih trenutaka – jedino tome.

U konačnici, to poimanje izmešta samu ideju života, rasipa je, i zbog toga je to viđenje života istovremeno i viđenje smrti. Tu duboku ideju je veoma jasno predočio Platon: kada je život na taj način potčinjen vremenskoj neposrednosti, on se sam izmešta, raštrkava se, više se ne prepoznaje, više nije povezan ni sa kakvim postojanim smislom. Ako upotrebimo jezik Frojda i psihoanalize, čije mnoge tačke Platon često anticipira, moglo bi se reći da takvo viđenje života nastaje kada u nagonu života tajno obitava nagon smrti. Nagon smrti nesvesno obuzima život i razgrađuje ga, otkida ga od njegovog mogućeg značenja. To bi bio onaj prvi unutrašnji neprijatelj omladine, jer omladina neizbežno prolazi kroz takvo iskustvo. Ona mora da doživi to silovito iskustvo smrtonosne moći neposrednog. Cilj filozofije nije da porekne to živo iskustvo unutrašnje smrti, već da ga prevaziđe.

Sa druge strane, ona druga unutrašnja pretnja za mladog čoveka naizgled je suprotna prvoj. To jest, strast prema uspe-

hu, zamisao da se postane neko bogat, moćan, na dobrom položaju. Nipošto zamisao da se sagori u neposrednom životu, već, naprotiv, da se pronađe dobro mesto u postojećem društvenom poretku. Tada život postane zbir lukavstava u cilju sticanja dobrog položaja, spremnost da se bolje od svih drugih potčinite postojećem poretku kako biste u okviru njega uspeli. To nije režim neposrednog zadovoljenja naslade, to je režim dobro napravljenog, veoma učinkovitog plana. Dobro obrazovanje započnete u vrtiću i nastavite u najboljim, brižljivo odabranim osnovnim školama. Nadete se, uglavnom, u gimnaziji Henri IV ili Louis-le-Grand, gde sam se, uostalom, i ja školovao. I produžite, ako je moguće, tim putem: velike škole, upravni odbori, visoke finansije, moćna sredstva komunikacije, ministarstva, trgovinske komore, *startup* preduzeća koja na berzi vrede milijarde...

U suštini, kada ste mladi, vi ste, ne uviđajući to jasno, izloženi dvama mogućim usmerenjima u životu, ponekad pomešanim i protivrečnim. Ta dva iskušenja mogao bih da sažmem na sledeći način: ili strast da se sagoreva život ili strast da se on izgradi. Sagorevati ga označava nihilistički kult neposrednog. To, uostalom, može vrlo dobro da bude kult čiste pobune, ustanka, nepokornosti, buntovništva, novih formi kolektivnog života, blistavih i kratkih, kao što je zauzimanje javnih trgova na nekoliko nedelja. Ali vidimo, znamo da sve to nema trajnog učinka, nema strukturu, ne vlada vremenom na organizovan način. Maršira se pod devizom: *no future*. A ako, naprotiv, svoj život usmerite prema punoći budućnosti, prema uspehu, novcu, društvenom položaju, isplativom zanimanju, mirnoj porodici, odmoru na južnim ostrvima, iz toga će proisteći konzervativni kult postojećih moći, pošto ćete u njega ugraditi svoj život u najboljim mogućim uslovima.

To su dve mogućnosti koje su uvek prisutne u prostoj činjenici da ste mladi, da treba da započnete, i stoga usmerite, svoj život. Sagoreti ga ili izgraditi. Ili oboje, ali to nije lako, to bi značilo izgraditi vatru, ali vatra gori i svetluca, vatra blista, greje i osvetljava trenutke u životu. Međutim, ona pre uništava nego što gradi.

Zbog toga što postoje te dve strasti, postoje i suprotni sudovi o mladosti, i to odavno, a ne samo danas. Sudovi koji veoma odudaraju jedan od drugog – između ideje da je mladost čudesan trenutak i ideje da je mladost užasan trenutak u životu.

Ove dve verzije oduvek su prisutne u književnosti. Svakako da postoji nešto svojstveno mladosti, kakav god da je istorijski trenutak, i mislim da je to upravo ta situacija u kojoj se nadmeću dve temeljne strasti: želja za životom koji se sagori u vlastitom intenzitetu i želja za životom koji se gradi kamen po kamen kako bi se na kraju imala kuća na dobroj lokaciji u gradu.

Navešću vam nekoliko takvih sudova. Uzmimo, na primer, dva Igoova [Hugo] stiha iz *Legende vekova* [*La Légende des siècles*], u čuvenoj pesmi »Usnuli Voz«:

Kada ste mladi, jutra su vam pobedonosna
Dan iz noći izlazi kao pobeda.

Mladost je pobeda, kaže Igo, pominjući uostalom, diskretno i snažno u isti mah, jutra puna ljubavi, sladostrasne pobede. Ali uzmimo sada Pola Nizana [Paul Nizan] i početak knjige naslovljene *Aden Arabija* [*Aden Arabie*]:

Dvadeset mi je godina. Nikome neću dopustiti da kaže da je to najviše doba u životu.

Mladost, kaže nam Nizan, ni u kom slučaju nije ono najbolje u životu. I, je li mladost trijumf, trijumf života? Ili pak neizvestan i prilično mučan trenutak, zato što je protivrečan, zato što je trenutak dezorijentisanosti?

Na tu se protivrečnost u njenoj punoj snazi nailazi kod određenog broja pisaca, a naročito pesnika. Na primer, ona predstavlja ono što je možda središnja tema čitavog Remboovog dela. Rembo je zanimljiv jer je, ponoviću, veliki pesnik mladosti. To je mladost otelovljena u poeziji. No, Rembo podržava oba ova suda, u isti mah kaže obe ove stvari: mladost je čudesna figura, i mladost je figura koju treba osta-

viti u prošlosti. Sučelimo dva književno suprotstavljena trenutka iz njegove autobiografske pesme u prozi *Boravak u paklu*.

Na početku pesme, u prvoj njenoj rečenici, pronalazimo:

Nekada, ako se dobro sećam, moj život bio je gozba na kojoj su se otvarala sva srca, na kojoj su sva vina tekla.¹

Ovo »nekada« odnosi se na sedamnaestogodišnjeg Remboa u očima dvadesetogodišnjeg Remboa. Reč je, dakle, o životu sagorevanom punom brzinom, ali životom koji svoj početak vidi u znaku slavlja, ljubavi i opijenosti.

Još će reći, pred kraj teksta, kao da je starac koji se sa mukom priseća prohujalih lepih dana:

Nisam li *jednom* imao ljupku, junačku, basnoslovnu mladost, koju bi trebalo ispisati po zlatnim listovima?²

Ali iz tog mučnog žaljenja Rembo, taj nostalgični starac kojem je zapravo dvadeset godina, već je u drugoj strasti, strasti pažljivo osmišljene izgradnje, te piše sledeće, što je poput odustajanja od umrtvljujuće snage poletā, narcisističkog odnosa prema sebi, neprestane nemoralnosti:

Ja! ja koji sam se proglasio žrecom ili anđelom, oslobođenim od svakog morala, ja sam vraćen na zemlju da tražim neku dužnost, da privinem k sebi hrapavu stvarnost!

I na samom kraju taj se motiv vraća, povezan sa odustajanjem od same poezije:

Samo bez himni: treba držati korak. Okrutna noći! Osušena krv dimi se na mom licu, a ja iza sebe nemam ništa osim ovog užasnog stabalca!... Duhovna borba isto je tako surova kao

1 »Boravak u paklu«, *Sabrana dela*, prev. Nikola Bertolino, Nolit, Beograd 1991, str. 131.

2 »Boravak u paklu«, *Sabrana dela*, str. 153.

bitka ljudi; ali zadovoljstvo viđenja pravde pripada samo bogu.

Međutim, to je bdenje. Primimo u sebe sve pritoke snage i stvarne nežnosti. I u zoru, naoružani žarkim strpljenjem, ući ćemo u sjajne gradove.³

Vidite: na početku, strast prema sagorevanju života, nestrpljivo herojstvo, poezija i gozba. A na kraju nema više himni, što će reći: nema više pesama. Čovek se okreće hrapavoj nužnosti dužnosti, ispravno izgrađenog života. I sasvim suprotno onome što je dominiralo mladošću-ludošću, potrebno je strpljenje, žarko strpljenje. Za tri godine Rembo u punoj meri prolazi kroz gibanja oba moguća usmerenja svake mladosti: apsolutnu vladavinu neposrednog i njegovih naslada, ili hrapavo strpljenje dužnosti da se uspe. Bio je pesnik lutilica, postaće kolonijalni trgovac.

Sada dolazimo do pitanja koje, istini za volju, postavljam i mladima barem onoliko koliko ga postavljam sebi. Na kojoj vagi možemo izmeriti koliko vredi mladost danas? Pošto znamo da su izrečeni najsuprotniji mogući sudovi, šta bismo rekli danas? Šta bismo zapamtili kao rezultat merenja dva elementa protivrečnosti koja sačinjava svaku mladost? Na koju se stranu naginje ta vaga?

Savremena omladina se izgleda odlikuje i nekim pozitivnim crtama, i po tim bi se crtama morala razlikovati od omladina koje su joj prethodile. Može se, naime, držati da današnji mladi iz više razloga na raspolaganju imaju manevarsku marginu veću od one koja je postojala nekada, kako za raspaljivanje tako i za izgradnju vlastitog života. Jednostavno rečeno, izgleda da je najopštija crta omladine, barem u našem svetu, svetu koji nazivamo Zapad, to što je omladina slobodnija.

Pre svega, to je omladina koja se više ne podvrgava nekoj strogoj inicijaciji. Ne nameću joj se obredi, često naporni, u cilju obeležavanja prelaska iz mladosti u odraslo doba. Ta je inicijacija postojala vekovima, bila je veoma značajan deo istorije čovečanstva. U desetinama hiljada godina postojanja

3 »Boravak u paklu«, *Sabrana dela*, str. 154.

sisara kakav je čovek, dakle dvonošca bez perja, uvek je bilo inicijacijskih obreda, posebnih, društveno organizovanih prelazaka iz mladosti u odrasli svet, što je moglo da se sastoji u obeležavanju tela, u strahovitim fizičkim i moralnim iskušenjima, ili pak u vežbama koje su pre bile zabranjene, a posle dozvoljene. Sve to je naznačavalo da »mlad« znači »onaj koji još nije iniciran«. Postojala je restriktivna definicija mladosti, negativna definicija. »Biti mlad« prevashodno je značilo »još uvek ne biti odrastao«.

Mislim da su takvo stanje duha i takvi simbolični običaji opstajali do ne tako davno. Priznajmo na trenutak da moje godine, iako poodmakle, ako se mere na lestvici čitavog istorijskog postojanja ljudske životinje nisu bogzna šta. Onda mogu da kažem da moja mladost ne seže u neku krajnje udaljenu epohu. No opet je apsolutno očigledno da je u mojoj mladosti postojala muška inicijacija, u obliku služenja vojske. A postojala je i ženska inicijacija – stupanje u brak. Mladić je postajao odrastao kada odsluži vojsku, a devojka je postajala odrasla kada se uda. Danas ovi poslednji restlovi nekakve inicijacije nisu ništa više do uspomene za bake i deke. Može se reći, dakle, da je omladina izuzeta od pitanja inicijacije.

Druga crta koju bih podvukao jeste to što starost ima manju vrednost, beskonačno manju vrednost. U tradicionalnom društvu, starci su uvek učitelji, vrednovani su kao takvi, prirodno nauštrb mladih. Mudrost je na strani dugotrajnog iskustva, poodmaklih godina, starosti. Danas je to vrednovanje nestalo u korist svoje suprotnosti: vrednovanja mladosti. To je nazvano »kult mladosti«. Kult mladosti je kao naličje nekadašnjeg kulta staraca punih mudrosti. To kažem na teorijskom planu, ili pre ideološkom, jer je moć i dalje naveliko koncentrisana u odraslim, čak postarijim rukama. Ali kult mladosti, kao ideologija, kao tema reklamne industrije, prožima društvo, koje za model uzima mlade. Kao što je, uostalom, Platon predviđao povodom demokratskih društava, imamo utisak da upravo stari pre žele da po svaku cenu ostanu mladi nego što mladi teže da postanu odrasli. Kult mladosti je težnja ljudi da se koliko god je to moguće prilepe za mladost, počevši od